RAFAEL BENET A ANDORRA

Al marge de Terrassa -ciutat de naixement i residència de Rafael Benet fins el 1919- i de Barcelona -on hi va viure la major part de la seva vida-, dues foren les contrades que tingueren un paper rellevant en la seva obra: Tossa i Andorra. De les seves relacions amb Tossa se n'ha parlat reiteradament; no així dels lligams que l'uniren amb Andorra, iniciats en l'etapa de la seva maduresa -quan Benet estava en plena seixantena- i que mantingué pràcticament fins als darrers temps. No es tracta, doncs, d'una etapa curta sinó d'una relació que en més o menys intensitat es perllongà una vintena d'anys.

Diverses pogueren ser les motivacions que el dugueren a Andorra; en primer lloc, l'ambient precari -propi encara de la postguerra- que es vivia a la Barcelona dels primers anys 50, no precisament propici a la pintura de Benet, ja titllat pejorativament en la dècada dels 40 *de massa modern*[1], i que, en paraules de Fontbona, acabà esdevenint amb els anys i per diversos motius la "figura oficiosament presidencial del *ghetto* marginal d'artistes postfauvistes"[2]. Ho confirma el fet que des de la mostra a can Parés del 1949 no tornés a exposar individualment fins el 1960 a la Syra, llevat de l'antològica a les galeries San Jorge del 1952. Foren anys difícils durant els quals Benet, que paradoxalment havia pintat en aquest període moltes de les seves teles més madures i personals, hagué de dedicar-se preferentment a escriure, entre d'altres obres, la seva fonamental *Historia de la pintura moderna*[3] i la monografia sobre el seu oncle, el pintor Vancells[4], i a donar cursos monogràfics d'història de l'art a l'Escola Massana. Ell mateix el 1959, després de proclamar que la seva vocació substancial era la de l'exercici de la pintura, confessava amb evident amargor a Mª Dolors Orriols: "*...desde el año 1952, que por cuenta de una Galería de breve*

---

[1] Així ho recordava Alexandre Cirici a "L'art de l'època de l'estraperlo i l'oasi de Montserrat", *Serra d'Or*, XII-1976, pàg. 66.

[2] Francesc Fontbona: "Rafael Benet, conèixer la pintura i viure-la", *Serra d'Or*, IV-1979, pàg. 65.

[3] Rafael Benet, amb la col·laboració del seu fill Jordi: *Historia de la pintura moderna. Impresionismo*, Barcelona, Ediciones Omega, 1952 i *Historia de la pintura moderna. Simbolismo*, Barcelona, Ediciones Omega, 1953. Sobre la importància d'aquests dos volums de síntesi vegeu Francesc Fontbona, *op. cit.*, pàg. 66, el qual considera que aquesta obra "hauria merescut ser el llibre de capçalera de l'escola autòctona d'historiadors de l'art modern, cas que aquesta hagués existit realment".

[4] Rafael Benet: *Joaquim Vancells. L'home i l'artista*, Barcelona, Figures i Paisatges, 1954.

Paisatge amb la Casa de la Vall, 1955

pero honorable vida, se hizo una antológica de mi obra pictórica recogida desde 1914, no tengo ninguna apetencia de exponer dada la falta de interés que hacia una obra y una vida, con la excepción de Cirici Pellicer y de Manzano, mostró una crítica en general distraída y gacetillera"[5].

D'altra banda Andorra tenia en aquella època una especial fascinació per als intel·lectuals catalans que, lluny del nylon i del whisky que en els anys 50 començaven ja a proliferar en els incipients comerços andorrans, la veien com un pont obert a nous aires de llibertat, captivats pel fet que, allí, el català no tan sols no estava prohibit sinó que fins i tot era l'idioma oficial. Convé recordar que Rafael Benet en tot moment es sentí essencialment català i que la seva militància catalanista es va fer ben palesa en el decurs de la seva vida; ja d'entrada a l'Agrupació Regionalista; més tard, a través de la seva dilatada col·laboració a *La Veu de Catalunya*, l'òrgan oficiós de la Lliga[6]. Ni tan sols durant la postguer-

[5] Mª Dolores Orriols: "Rafael Benet", *Revista*, 2-V-1959, pàg. 16.

[6] Alícia Suàrez: *Un estudi sobre Rafael Benet*, Barcelona, Fundació Rafael Benet, [1991], pàg. 26, 33, 63, 84 i 163, entre d'altres.

Casa de la Vall. Circa 1955.

D'esquerra a dreta; dempeus: Bonaventura Armengol, Antoni Forné, Maria Dolors Aurell de Benet, Ivo Fiter, Rafael Benet, Francesc Cairat, Casimir Arajol, Narcís Casal i Manuel Humbert. Ajupits: Manel Mas i Josep Viladomat.

ra Benet abdicà -com ha subratllat Fontbona- del seu catalanisme vital, malgrat haver de publicar, per raons òbvies, en castellà[7].

També cal tenir en compte que a Andorra la conservació -i ja no diguem inventari- del seu patrimoni cultural era en aquella època una assignatura inexistent[8]; compromès Benet -com ho estigué sempre- amb tota mena d'esdeveniments artístics[9], és lògic que es neguitegés per la precària situació d'aquests béns artístics i veiés una immensa tasca a desenvolupar a les Valls. Per dur-la a terme, però, li calgué lluitar contra la indiferència general que, llevat d'honroses excepcions, trobà entre els andorrans.

[7] Francesc Fontbona, *op. cit.*, pàg. 65.

[8] Les darreres actuacions importants, promogudes pels Amics de l'Art Vell, havien tingut lloc el 1934 a l'església de Santa Coloma d'Andorra, sota la direcció dels arquitectes Cèsar Martinell i l'andorrà Xavier Pla -delegat a les Valls d'aquella associació- i on Artur Cividini s'encarregà de consolidar i netejar les pintures murals, i, el propi 1934 i l'any següent a l'església de Sant Joan de Caselles (Cèsar Martinell: *Memòria de l'obra realitzada per l'Entitat des de la seva Fundació fins avui*, Barcelona, Amics de l'Art Vell, 1935, pàg. 43, 44 i 46).

[9] Jordi Benet en el Pròleg a la monografia d'Alícia Suàrez abans esmentada, pàg. 10.

1955. Rafael Benet i Manuel Humbert contemplant les pintures murals de la Casa de la Vall, que fóren arrencades de la paret abans de procedir a la seva restauració

L'inventari i conservació del patrimoni cultural

Els primers contactes que Benet tingué amb Andorra foren conseqüència de l'estudi que féu sobre l'autor dels retaules de les esglésies de Sant Joan de Caselles i de Sant Miquel de Prats[10] i que constituí la seva comunicació d'entrada el 9 d'abril de 1954 a la Societat Catalana d'Estudis Històrics, filial de l'Institut d'Estudis Catalans[11]; aquest treball el portà, el propi mes d'abril de 1954, a donar una conferència a Andorra[12] introduït pel seu amic Narcís Casal i Vall, president -en aquelles dates- de l'oficina de turisme anomenada allí Sindicat d'Iniciativa, entitat promotora de la restauració de les pintures gòtiques de la Casa de la Vall[13].

L'any següent, el 1955, i amb la decisiva intervenció d'aquest amic seu, el Consell de les Valls, encapçalat pel síndic Cairat, encarregava ja a Rafael Benet i

[10] Aquest últim fou adquirit cap el 1920 per l'antiquari mallorquí Josep Mª Costa, que en part el vengué a Joan March.

[11] *Butlletí de la Societat Catalana d'Estudis Històrics*, Barcelona, Institut d'Estudis Catalans, 1954-1955, pàg. 65 i 66.

[12] Gómez Catón: "*Maravillas románicas de los Valles de Andorra*", *Diario de Barcelona*, 6-III-1966, suplement dominical.

[13] Així consta en el foli 227 del Llibre d'Actes del Consell General de les Valls d'Andorra, on figura transcrita l'acta del 22 de desembre de 1954: "Es dona lectura coms. Sindicat d'Iniciativa de les Valls concernent a la restauració de les pintures murals de la Biblioteca de la Casa la Vall ... s'acorda ... que el Sindicat d'Iniciativa presenti pressupost de lo que costarà la reparació en questió corrent les despeses a càrrec del Consell".

a Manuel Humbert la restauració i consolidació dels mencionats frescos del segle XVI, segons consta en l'acta del 5 d'abril d'aquell any: "Es dona lectura de l'exposició presentada pels Srs. Rafael Benet i Manuel Humbert concernent a la restauració de les pintures murals de la Biblioteca de la Casa de les Valls, acordant-se comunicar a dits senyors, per mediació del President del Sindicat d'Iniciativa de les Valls, que s'accepta preferentment la segona proposició sempre i quant la creguin factible el realitzar-la"[14]. Posteriorment aquests frescos foren traslladats a una altra sala del mateix edifici[15] tal com figura en l'acta del Consell del 25 de maig següent: "Concernent a les pintures murals que s'encontren a la Biblioteca s'acorda traslladar-les a la Sala gran contigua a la de Sessions d'acord amb el projecte presentat i aprovat pels Senyors Benet i Humbert"[16].

D'altra banda el síndic Cairat amb el suport del conseller Bonaventura Armengol encarregà també a Benet l'inventari dels béns artístics del país[17]. Gràcies a la seva actuació moltes pintures, el valor de les quals fins llavors era pràcticament ignorat o menystingut, varen merèixer una major atenció: és el cas dels dos fragments del retaule de l'església d'Andorra la Vella en forma de caixa-armari que Benet considerà de la primera meitat del XIV; de les pintures de l'esglesiola de Sant Romà dels Vilars (Engordany) que descobrí sota una capa de calç vella i que situà en part en el segle XV; de les pintures murals de l'església de Sant Climent de Pal que també considerà del segle XV; del retaule i pintures de l'església de Sant Romà de les Bons, el primer de principis del XVI i les segones en part gòtiques i en part d'època posterior; de la predel·la - també del segle XVI- de l'altar major de l'esglesiola de Nagol; del retaule i frescos de l'església de Sant Cristòfol d'Anyós, que descobrí el 1957 sota una capa de calç; i dels retaules de la vida de la Verge a Meritxell i els de les esglésies de Santa Maria d'Encamp i de Sant Pere del Serrat, tots ells del segle XVI[18].

També el 1955 Benet localitzà tres petites esglésies que considerà preromàniques de tradició visigòtica local i que, en trobar-se lluny de les vies de comunicació habituals, havien estat fins llavors ignorades: Sant Romà dels Vilars d'Engordany, on s'encarregà de salvar les restes de les pintures murals ja esmentades[19], Sant Romà d'Aubinyà i Sant Jaume dels Cortals, de la qual fo-

---

[14] Foli 229, dors, del Llibre d'Actes citat.

[15] El trasllat material el feu Antoni Llopart, a suggeriment de Benet i Humbert (Gómez Catón, *op. cit.*).

[16] Foli 231 del Llibre d'Actes citat.

[17] J[ordi] B[enet] A[urell]: "*Turismo y Cultura en Andorra*", *Revista*, 19/25-I-1956, pàg. 10, i, Rafael Benet: "*Restauración del retablo de San Juan de Caselles*", *Diario de Barcelona*, 12-X-1963, pàg. 29.

[18] Vegeu els articles que Rafael Benet publicà a la revista *Andorra*: "Algunes pintures gòtiques andorranes", 1956, pàg. 26 a 28, i, a *Diario de Barcelona*, 12-X-1963, abans ja citat.

[19] Joan Ainaud: "Andorra i la pintura romànica", revista *Andorra*, 1956, pàg. 23.

El pla d'Andorra la Vella (en gris), 1956.

ren arrencats el 1956 uns vestigis de pintura per a ser guardats en un projectat, en aquella època, futur Museu Nacional d'Andorra[20]. L'atribució d'aquestes dues últimes esglesioles com a preromàniques, acceptada inicialment[21], ha estat qüestionada, però, els darrers anys[22]; cal precisar en aquest sentit que ja Rafael Benet, en l'entrevista que Gómez Catón publicà el 6 de març de 1966 a *Diario de Barcelona*, advertia: "*Hay que ir con suma cautela, porque Andorra hasta hace muy poco, fue un país muy conservador. Se da el caso -si la documentación es correcta-, de una iglesia construida en 1845, en la época del obispo Guardiola. De ser así, lo prerrománico habría llegado hasta mediados del siglo pasado*".

L'actuació a Sant Joan de Caselles

Uns anys després, el Consell de les Valls, amb intervenció entre d'altres dels consellers Càndid Riba i Pere Font, i de Pere Canturri, secretari de la

[20] Rafael Benet: "Descobertes pre-romàniques a Andorra", revista *Andorra*, 1957, pàg. 36 a 40.

[21] Vegeu Cèsar Martinell: "L'arquitectura pre-romànica d'Andorra", revista *Andorra*, 1959, pàg. 20, i, Cebrià Baraut: "Les Esglésies pre-romàniques i romàniques d'Andorra (segles X-XII)", *Quaderns d'estudis andorrans*, Cercle de les Arts i les Lletres, Andorra, 1976, pàg. 14.

[22] *Catalunya Romànica*, Barcelona, Enciclopèdia Catalana, 1992, Volum VI, pàg. 414. El mateix text figura a *Andorra Romànica*, Enciclopèdia Catalana i Govern d'Andorra, 1992.

Inicis de primavera, Andorra la Vella, 1960

llavors anomenada Junta de Cultura, encarregà a Rafael Benet i a Manuel Humbert, en la sessió del 8 de setembre de 1963, la restauració del retaule del segle XVI de l'església de Sant Joan de Caselles, segons consta en l'acta d'aquell dia: "A proposició de la M.I. Junta de Cultura s'acorda: procedir a la Restauració del Retaule de Sant Joan de Caselles, sota la direcció dels Srs. Benet i Humbert, i per l'Escola Massana de Barcelona, sobre la base del Pressupost presentat de 160.000 pessetes (130.000 pessetes de cost i 30.000 pessetes d'estància a les Valls de la Direcció Tècnica)"[23]. Sota la seva responsabilitat treballaren, entre d'altres, Bonaventura i Joaquim Sabaté, professors de l'Escola Massana de Barcelona, i Francesc Rossell, tallista de Sant Julià de Lòria. Manuel Humbert s'encarregà de la restauració final del retaule, amb una cura i respecte indispensables, com ho demostra el fet d'haver al·ludit amb simple grisalla el tema original de la casella -robada el 1936- que representava la caiguda de Crist camí del Calvari[24].

L'octubre de 1963, l'equip dirigit per Rafael Benet, en desmuntar aquest retaule per a restaurar-lo, trobà enterrats sota l'altar diversos fragments de la Majestat romànica d'estuc del segle XII que originàriament estava adossada

[23] Foli 518 del Llibre d'Actes citat.

[24] Rafael Benet, *Diario de Barcelona*, 12-X-1963, pàg. 29.

a un mural policrom, conjunt únic[25] per l'original combinació de dues tècniques i de dos materials ben diferents: la Majestat -d'estuc- i la pintura mural -al fresc-[26]. Aquest descobriment -el més rellevant dels fets per Benet a Andorra i que dugué a allí el propi director dels Museus d'Art de Barcelona, Joan Ainaud de Lasarte[27]- tingué un cert ressò a la premsa barcelonina: a més a més de l'article que el propi Benet firmà a *Diario de Barcelona* el 26 d'aquell mes -tan bon punt feu el descobriment-[28], Joan Perucho publicà a *Destino* el 15 de febrer de l'any següent[29] uns comentaris sobre aquesta troballa relacionada amb el costum practicat en els segles d'incomprensible menyspreu de l'art romànic -per considerar-lo bàrbar i indigne- de cremar o enterrar les obres d'aquell període. El mural policrom en qüestió representa una creu pintada, sobre els braços de la qual hi figuren el sol i la lluna i, a sota, els dos personatges llegendaris, Longinus i Stephanon; situat a la paret lateral del costat de l'epístola estava recobert el 1963 d'innombrables capes de calç, darrera les quals s'hi trobava encara una decoració gòtica que tapava aquest mural romànic i que el restaurador Andreu Asturiol desuní a instàncies de Rafael Benet[30].

Les seves estades a les Valls

Totes aquestes tasques l'obligaren a passar llargues temporades a Andorra, en companyia molts cops de Manuel Humbert. Cap a 1963 s'hi afegí també l'arquitecte Cèsar Martinell. En aquell ambient andorrà, cada cop més comercialitzat, sorprenia trobar-se a l'Hotel Mirador els tres personatges -a l'hivern, vora el foc, i, a l'estiu, a la terrassa tot prenent la fresca- discutint amb vehemència però amicalment de nombroses qüestions artístiques amb alguns andorrans (entre els quals hi havia l'hoteler Joan Sasplugas), allunyats per uns moments de les tasques prosaiques de llurs conciutadans.

---

[25] Henri Pradalier: "*Le décor roman de Sant Joan de Caselles*", *Butlletin Annuel, Sciences, lettres et arts*, Société Ariégeoise, Saint-Girons, Volum XXX, 1975, pàg. 261.

[26] Segons explicà Rafael Benet a Gómez Catón (*op. cit.*) els trossos d'aquesta imatge foren en part recuperats per l'operari Pere Font de Prats sota les instruccions directes de Benet.

[27] Existeix a l'arxiu de la família Benet una fotografia de l'època -d'escassa qualitat- la qual ens mostra Joan Ainaud cercant el primitiu nivell del solatge de l'església, en companyia de Benet i d'altres.

[28] Rafael Benet: "*Importante hallazgo en Canillo (Andorra)*", *Diario de Barcelona*, 26-X-1963, pàg. 29, en el qual donà, amb aquell entusiasme que posava en les coses que feia, tota mena de detalls d'aquesta troballa.

[29] Juan Perucho: "*Invención y criterio de las artes. Un descubrimiento en Andorra*", *Destino*, 15-II-1964, pàg. 38.

[30] Gómez Catón, *op. cit.* i Henri Pradalier, *op. cit.*, pàg. 261. El mural romànic fou posteriorment restaurat segons que acordà el Consell de les Valls el 25 de maig de 1965: "acceptar el pressupost del Sr. Gudiol, per un import de 100.000 pessetes, per la restauració de les pintures murals romàniques de Sant Joan de Caselles" (foli 649 del Llibre d'Actes citat). Els treballs de restauració foren, però, materialment duts a terme per Andreu Asturiol, col·laborador en aquelles dates de Ramon Gudiol.

Andorra. Inici de tardor, 1963

Coincidiren, d'altra banda, les primeres estades de Rafael Benet a Andorra amb el que s'anomenà Curs Internacional d'Estudis Superiors, organitzat a partir del 1955 pel Consell de les Valls sota la direcció de Mn. Antoni Griera i amb la inestimable intervenció de Francesc X. Sanmartí, i, en el qual participaren diversos intel·lectuals de Barcelona i del sud de França. Les matèries tractades en aquests cursos (filologia romànica, història pirenaica, etnografia i història de l'art, institucions, economia i ideologia contemporània) contribuïren obertament a fer redescobrir als seus assistents el valor dels béns artístics de les Valls[31]. Durant tres anys seguits, Benet hi participà d'una manera ben activa en donar les següents conferències: "Algunes pintures d'Andorra" (1955), "La pintura pre-romànica andorrana" (1956) i "Els últims descobriments pictòrics a les Valls" (1957)[32].

---

[31] Pere Canturri: "Notes sobre la labor d'investigació, restauració i inventari del Patrimoni Artístic Andorrà", *Annals*, Institut d'Estudis Andorrans, Centre de Barcelona, 1979, pàg. 20.

[32] Revista *Andorra*, 1960, pàg. 64.

Encara que malauradament l'inventari o catàleg dels béns artístics d'Andorra, en el qual tant treballà Benet, resta incomplet i, per tant, inèdit[33], diversos foren els seus articles en què comentà aquestes actuacions seves, com els dos apareguts en la revista *Andorra*, patrocinada pel Consell de les Valls, als quals s'ha fet esment ja en les notes d'aquest article, a més de les seves publicacions a *Diario de Barcelona* dels dies 12 i 26 d'octubre de 1963, també citades en les anteriors notes, i de l'article de caire històric aparegut a *Revista* el 1956[34].

Cal recordar també aquí les al·lusions que Benet féu en el seu discurs sobre *El Ritme Universal* a les incisions parietals de la cova de les Bruixes, prop de Prats (Canillo)[35]. La inquietud -consubstancial en Rafael Benet- l'havia, fins i tot, portat a opinar sobre arqueologia andorrana i a servir-se'n d'ella per poder explicar la seva teoria del ritme universal.

Amb posterioritat, l'actuació puntual de Benet a Sant Joan de Caselles ha estat valorada en diverses publicacions[36]. També s'ha escrit, especialment a Barcelona, sobre la tasca general benetiana en l'inventari i conservació del patrimoni cultural andorrà[37]. Malgrat tot aquestes actuacions resten avui, però, gairebé ignorades.

L'obra pictòrica

Els primers paisatges andorrans de Benet daten de 1955 i, fins el 1965, quasi tots els anys en pintà. Després, els darrers anys de la seva vida -1976 i 1977-, tornà a realitzar-ne, quan sojornà de bell nou al Principat, ja no per a

---

[33] La seva intenció era de publicar-lo tan bon punt l'hagués enllestit i la prova és que en el catàleg de l'exposició que el 1969 li organitzà el Grup Nonell, dins el capítol de la seva obra criticohistòrica i literària, consta "en preparació" un "Inventari dels bens arqueològics i artístics d'Andorra. Monumenta Andorrana. Casal i Vall. Andorra la Vella". El propi Benet així ho anunciava a Gómez Catón en l'entrevista -ja citada- publicada a *Diario de Barcelona* el 6-III-1966.

[34] Rafael Benet: "*El alma de Andorra*", *Revista*, 19/25-I-1956, pàg. 9.

[35] Rafael Benet i Vancells: *El Ritme Universal*, Real Academia de Bellas Artes de San Jorge, Barcelona, 1969, pàg. 25 i 26. El text d'aquest discurs es va incloure en qualitat d'annex al final de la monografia d'Alícia Suàrez ja citada *Un estudi sobre Rafael Benet*, pàg. 287 i següents.

[36] Vegeu *Gran Enciclopèdia Catalana*, Barcelona, Enciclopèdia Catalana, Volum 13, 1979, pàg. 242; Henri Pradalier: *op. cit.*, pàg. 260 i 261; Josep Ferrer i Altimira: *Esglésies Pre-romàniques i romàniques d'Andorra*, Andorra, Banca Mora, 1988, pàg. 22; Marta Planas de la Maza: *Catalunya Romànica*, Barcelona, Enciclopèdia Catalana, 1992, Volum VI, pàg. 448, per bé que al peu de la fotografia de la Majestat romànica s'hi observa alguna imprecisió pel que fa als autors d'aquesta troballa. De com i qui trobà els fragments d'aquesta Majestat i el mural policrom, vegeu l'article de Rafael Benet -ja citat- que es publicà a *Diario de Barcelona*, 26-X-1963, pàg. 29.

[37] Vegeu Juan Perucho, *op. cit.*, pàg. 38; Gómez Catón, *op. cit.*; César Martinell: "*Actuación artístico-cultural en Andorra*", *La Vanguardia*, 5-VII-1966, pàg. 53; Alexandre Cirici: "Rafael Benet, la imatge d'un món feliç", *Serra d'Or*, VII-1966, pàg. 59; Juan Ainaud de Lasarte en el text de presentació de l'exposició organitzada per la Dirección General de Bellas Artes, Madrid, 1964; Francesc Fontbona, *op. cit.*, pàg. 65 i 66; i Alícia Suàrez, *op. cit.*, pàg. 164, entre d'altres.

Paisatge de Canillo, 1964

restaurar o inventariar el patrimoni cultural andorrà, sinó per a descansar i alhora pintar. En el catàleg raonat d'Alícia Suàrez[38] hi figuren vint-i-un quadres realitzats a Andorra, si bé després de la seva edició se n'han localitzat sis més. Per això trobareu com annex al present text les fitxes tècniques d'aquestes pintures, que comprenen, a més d'una obligada actualització de les ja catalogades el 1991, la incorporació de les altres obres que s'han pogut localitzar posteriorment.

Convé tenir en compte que Benet començà a pujar a Andorra, no per pintar, sinó per inventariar els béns artístics del país; el contacte seguit amb aquell paisatge, però, va ser de mica en mica objecte de la seva atenció i assimilació i, malgrat la dificultat de la seva transposició en pintura, arribà a integrar-lo plenament en la seva característica manera de fer, com ell mateix va reconèixer: "Aquestes estades (a Andorra) em permeteren, amb els anys, d'interpretar pictòricament el difícil paisatge de les Valls"[39].

Tanmateix, el procés d'elaboració d'aquests pintures -particularment les dels anys 50 i 60- sembla ser diferent del que utilitzà, per exemple, en el seus quadres del Cafè d'En Biel, mètode de treball -l'utilitzat en aquestes obres de Tossa- que el seu fill Jordi ens ha explicat amb justesa: "...s'omplia els ulls de l'espectacle -amb avidesa i calma, sense cap pressa aparent- i hores després o l'endemà en transvasava el suggeriment sense tenir-lo al davant. Així va acon-

[38] Alícia Suàrez: *op. cit.*, pàg. 257 a 271.

[39] Rafael Benet i Vancells, *El Ritme Universal*, pàg. 25.

seguir que el tema no el dominés"[40]. El propi Rafael Benet ja deia que "les primeres frases de la meva melodia seran sempre donades pel natural: per un instant rítmic visible, però difícilment instantani en la mateixa resolució memorística. La retentiva és indispensable..."[41]. A Andorra l'execució sembla més directa, com si Benet hagués resolt el travat de les seves composicions bàsicament amb la simple mirada de l'artista que ordena, sense prèvies abstraccions.

D'altra banda no li calgué moure's gaire per trobar els temes d'aquests quadres, la major part dels quals foren *vistos* des dels hotels on s'hostatjava o des dels seus environs més pròxims[42]: primer des de l'Hotel Mirador (avui desaparegut) a Andorra la Vella, tocant a la Casa de la Vall; és el cas de les vistes, preses des de diversos punts de mira, dels prats i bordes que envoltaven allí el riu Valira i que Benet anomenà en alguns quadres *El pla d'Andorra la Vella*, avui gairebé desconegut per les innombrables construccions i vials que s'hi han anat bastint[43]. Després, quan treballà a Sant Joan de Caselles, des de l'Hotel Oller de Canillo[44], des de la pròpia església esmentada[45] o -un altre cop- des de l'Hotel Mirador[46], on s'hi tornà a allotjar la mateixa tardor de 1963 a causa del fred que feia a Canillo, població cinc-cents metres més enlairada que la capital del Principat. Finalment, els darrers anys de la seva vida -1976 i 1977-, des de l'Hotel Sasplugas als afores d'Andorra la Vella[47].

Dues observacions més sobre aquests paisatges: en primer lloc, la gran quantitat de visions *en picat* que mostren des d'un punt de mira alt, *en plongeon*, els verds frondosos i vellutats del fons de la vall o les teulades de les cases situades en plans inferiors, a voltes amb un primer terme -les baranes d'una terrassa o les branques d'un arbre-; i, per últim, l'intent reeixit d'integrar en alguns d'aquests paisatges el seu tema paradigmàtic, les composicions de figures a l'aire lliure, pròpies sobre tot de les pintures de Tossa; és el cas de *Primavera. La pèrgola de l'Hotel Mirador* (cat. núm. 63.0.05), *Verds de Canillo* (cat.

---

[40] Jordi Benet: "Esbós per a una semblança de Rafael Benet" en el Catàleg de l'exposició organitzada pel Departament de Cultura de la Generalitat de Catalunya i el Centre Cultural de la Caixa de Terrassa, Barcelona, 1997, pàg. 12.

[41] Rafael Benet i Vancells: *El Ritme Universal*, pàg. 28.

[42] Malgrat que aquesta proximitat al lloc d'estada havia de fer la seva tasca més còmoda, la majoria de pintures amb temes andorrans no són de mides grans.

[43] Cat. núm. 55.0.01, 56.0.01, 61.1.01, 61.0.02 i 61.0.03, així com també de les pintures localitzades darrerament i que es cataloguen en les fitxes tècniques que es troben a continuació d'aquest text com a núm. 55.0.02, 55.0.03, 56.0.02 i 60.0.10. També la núm. 60.0.09 fou pintada des de l'Hotel Mirador si bé amb un punt de mira diferent.

[44] Cat. núm. 65.0.01 i 65.0.02.

[45] Cat. núm. 63.0.04.

[46] Cat. núm. 63.0.02, 63.0.03 i 63.0.05.

[47] Cat. núm. 76.0.03, 77.0.01 i 77.0.02, així com de les pintures senyalades de núm. 76.0.04 i 77.0.03 en les fitxes tècniques d'aquest *Quadern*.

núm. 65.0.01), *La terrassa de l'Hotel Oller, Canillo, Andorra* (cat. núm. 65.0.02), i, com un darrer record, *Terrassa de l'Hotel Sasplugas* (cat. núm. 77.0.02), si bé a Andorra, llevat de *La terrassa de l'Hotel Oller, Canillo, Andorra* (cat. núm. 65.0.02), el paisatge pren un major protagonisme que en les composicions de Tossa abans esmentades.

La divulgació d'aquestes pintures

Les primeres obres realitzades a Andorra que es mostraren en públic foren les tres exposades el 1960 a la Syra i, posteriorment, les sis que hi havia en l'exposició antològica de Madrid del 1964. La mostra amb el nombre més gran de quadres d'Andorra tingué lloc, però, en la individual de la Syra el 1966 on n'hi havia tretze, la majoria dels quals havien estat pintats a Canillo entre 1963 i 1965, quan Benet dirigí les obres de restauració de Sant Joan de Caselles, i dels quals queden per localitzar-ne encara avui en dia quatre[48]. La darrera exhibició de paisatges d'Andorra, en vida de Rafael Benet, es pogué veure en l'homenatge que el Grup Nonell li dedicà el 1969, on se'n mostraren una dotzena. Després de la seva mort, l'antològica de Terrassa del 1979 n'exhibí dos i la darrera exposició del 1997 cinc teles.

Aquests paisatges han estat lògicament comentats per la crítica en el context general de les mostres benetianes. Així, Alberto del Castillo, a l'exposició del 1966 a les galeries Syra, hi veia un "*lirismo acrecentado por una exaltación cromática, coincidente en algunos momentos con Mompou*"[49]. Per la seva part, Santos Torroella, arran d'aquesta mateixa exposició, feia especial esment de "*la bellísima serie de paisajes de Andorra, que se abre con "Inicios de Primavera, Andorra la Vella", de 1960, resuelto en grises, verdes y malvas de sutil y delicada sonoridad, y se prosigue con lienzos como "Paisaje de Canillo", de fina estructuración en sus escalonados términos, "El pontet", de gran vivacidad en sus tintas, "Lluvia, Canillo", con la elegancia de sus grises en los tejados de primer término, felizmente conjugados con los verdes en la delgada luminosidad que tamiza la lluvia, a cuya presencia se alude tan sólo por la calidad misma, húmeda, de esa claridad tenue que baña el paisaje*"[50]. Darrerament, Alícia Suàrez ha apreciat que en alguns d'aquests paisatges "la massa cromàtica adquireix una presència diferent, com expansiva i vellutada" i que en d'altres Benet "adopta un cromatisme que, al costat de la

---

[48] Són els quadres catalogats en aquella exposició de núm. 10 (*Cingles de Canillo, Otoño*), 16 (*Verdes de la ribera del Valira, Canillo*), i, 17 i 20 (ambdós amb el mateix títol *Cingles de Canillo, Verano*, però, segons el catàleg, d'anys diferents -1964 i 1965-).

[49] Alberto del Castillo, *Diario de Barcelona*, 30-IV-1966, pàg. 17.

[50] Santos Torroella: "*Rafael Benet, un maestro*", *El Noticiero Universal*, 4-V-1966, pàg. 10.

simfonia en verds, incorpora uns brillants i variats accents fauves"[51]. Enric Jardí per la seva banda també havia estat particularment sensible als temes andorrans de Benet que -entenia- representen "la culminació del seu període de maduresa artística"[52] i Josep M. Cadena estima que l'artista sabé veure en aquestes pintures la catalanitat que reflexà també en els seus quadres de Mura i en els de la sèrie del Cafè d'En Biel[53].

Llevat dels anteriors comentaris, pocs més han estat els publicats a la premsa sobre aquests paisatges andorrans, la qual cosa confirma l'existència d'una mena de sordina que encara avui sembla afeblir la divulgació del conjunt de la seva obra, a l'igual que succeeix amb la de la major part dels pintors dits figuratius d'aquesta època, malgrat l'indubtable pes específic que alguns d'ells -Humbert i Mompou, per posar dos exemples ben significatius- han tingut i tenen en la història de l'art català d'aquest segle. Ara, que en complir-se ja vint anys de la mort de Rafael Benet el pas del temps ens hauria de donar a tots plegats una visió més objectiva en valorar la seva obra, cal que la rescatem del purgatori de l'oblit i la situem al lloc que li correspon.

Jacint Berenguer i Casal

---

[51] Alícia Suàrez, *op. cit.*, pàg. 261 i 262.

[52] Vegeu els seus articles "Rafael Benet, dignament recordat", *Avui*, 4-XI-1979, pàg. 21 i "Rafael Benet, obert i prolífic", *Serra d'Or*, III-1992, pàg. 60, així com els seus comentaris en el Catàleg de l'exposició de 1997 -de la qual en fou comissari-, pàg. 17, reproduïts pràcticament a *Diario de Terrassa*, 11-II-1997.

[53] Josep M. Cadena: "*Rafael Benet: el equilibrio en el hacer artístico*", *Arte Omega*, VII/IX-1997, pàg. 9.